

Obsah

Kapitola 1. Vyšší šlechta. Pojem šlechta a šlechtic (str. 9)

Hrabata a knížata (str. 11)

Vyšší šlechta, páni na vrcholu sociální hierarchie. Absence názvu „hrabě“ v českém prostředí. Knižata – synové a vnuci Jiřího z Poděbrad. Viktorin, Jindřich, Hynek, knížata minsterberská. Rozpad a úpadek moci knížat. Jejich význam pro klid v zemi. Konflikt s Korvinem. Kniže Bartoloměj a česká města. Kniže Karel a politika krále Ludvíka.

Páni (str. 25)

K historii slova „pán“. Panský stav se uzavírá. Erb. Mocenské ambice panstva. Přijímání do panského stavu. Moravští páni. Hierarchizace panstva. Zvláštní případ: Rožmberkové. Starší a mladší rody. Bohatí a chudí páni. Páni katoličtí a kališníčtí. Význam panstva katolického. Panské koterie. Individualismus.

Kapitola 2. Nižší šlechta (str. 43)

Kde začíná řada nižší šlechty? Erbovní lidé a rytířský stav. Nobilitace. Titulatura. Počet členů nižší a vyšší šlechty v Čechách a na Moravě.

Rytíři (str. 50)

K historii slova „rytíř“. Obnova rytířských ideálů. Slova „rek“ a „dobrodružství“. Rytířská zbroj. Pasování na rytíře. Rytířský stav. Sociální diferenciacie členů rytířského stavu.

Vladykové (str. 58)

Starobylý název. Častý výskyt názvu pro členy stavu nižší šlechty. Absence názvu „vladyka“ na Moravě. Nástup vladyků i v moravských pramenech po roce 1492. Vladyka a zemské právo. Vladyka a „pladeck“.

Zemané (str. 64)

Starobylost slova „zeman“ a jeho sémantický vývoj. Inurbanizace zemanů.

Panoši (str. 67)

Služební šlechtici. Panoši, drobní statkáři. Profesionální válečníci. Služba u panstva. Panoši „přikázání“ a „vyčtení“. Albrecht Rendl z Oušavy. Jeho původ a vzestup, proměny jeho politických názorů.

Manové a nápravníci (str. 79)

Rozpad královské državy. Manské zřízení v rozpadu. Nápravníci. Spory o léna. Boj manů proti panstvu (Šlíkové). Propouštění z manství. Chaos v lenním právu. Páni se osvobozují z lenního práva. Úplný rozklad manského zřízení na Trutnovsku.

Kapitola 3. Šlechtické atributy. Šlechtický majetek, dluhy, boje o zboží (str. 90)

Pojetí majetku a vlastnictví. Úsilí šlechty o upevnění zpupného vlastnictví a boj proti královské odumrti. Bohatství je hlavním cílem šlechty. Právo zemské hájí vlastnictví. Čeští faraoni. Ústup rodového nedilu pokračuje. Boj o rožmberské dědictví. Drobení panského majetku. I hrady a tvrze se dělí mezi dědice. Dědické spolky. Finanční obtíže, obecné a specifické rysy české a moravské šlechty. Nedostatek peněz na hotovosti. Finanční krize a zadluženost šlechty. Zoufalství dlužníků. Měšťanství věřitelé. Opovědníci, válka a bojiště zbídačelé šlechty. Lací listy. Jindřich Roubík z Hlavatce a Dalibor z Kozojed, dva typy odbojné šlechty. Hynek Boček z Kunštátu. Pohraniční válka bavorská, šlechtici „v cizích službách“ a neklid na hranicích. Krušnohoří a rakouské hranice. Řádění rejtářů. Šlechtická kriminalita. Obecné obavy z loupežných případů, závažnost a objektivita rozhodnutí zemského a komorního soudu. Urození sudíči. Spory o majetek a o nicotnosti vrhají světlo na kořistnickou mentalitu některých šlechticů. Literární prameny potvrzují výpověď soudních zápisů.

Urozenost a váha příbuzenství (str. 119)

Pýcha urozenců živena vírou v dědičnost vlastností. Princip urozenosti v základu právního řádu. „Dobří lidé“ hledají vzácné předky a sestavují genealogie. Levobočkové přehlížení. Výběr úřednictva diktován stupněm urozenosti. Z urozenosti vyrůstá pojem šlechtické cti. Spory o urozenost předků, spory o čest a o „rčenie“. Nadávky a hanlivá označení, spor o „chlapství“ a o zrádcovství. Souboje o čest. Urozenost a systém jmen. Urozenost a formule listů a listin. Sňatková politika urozených respektuje společenskou prestiž a směřuje k posílení majetkové základny. Šlechtičny – jejich místo v rodině a ve společnosti. Láska k ženě i strach z ní. Marný boj moralistů proti tělesné lásce a erotice. Šlechtické konkubiny. Manželství především aktem dohody ženicha a nevěsty, rodičů a přátel. Uvolnění církevního dohledu, rozluky manželství. Síla příbuzenských svazků, opora jednotlivců zejména v časech kritických. Pyšná zpupnost urozených vůči nerozeným.

Hrady, tvrze, dvory (str. 141)

Šlechtické obydlí nadřazuje urozené nad obecný lid. Nástup slova zámek místo staršího hrad signalizuje proměny šlechtického sídla. Zmenšil se počet hradů ve srovnání s počátkem 15. století. Hlavní příčinou zániku jsou změny hospodaření a administrativy vrchnosti. Nižší šlechta vlastní více hradů než v předhusitské době. Neprojevuje se ještě hromadně přechod od fortifikační k honosným panským sídlům. I přestavby hradů, byt sledovaly možnosti pohodlnějšího bydlení, nezanedbávají ani obranné funkce. Poslední etapa výstavby hradů v českých zemích. Budování jizeb a světnic, výstavba kominů a kachlových kamen postupuje rychlým tempem. Výstavba opevnění, obrana před dělostřelbou se opožděje za evropskými zkušenostmi. Nízký početní stav hradních posádek v době míru. Hrad je stále zpola pevnost, zpola panské sídlo. Tvrze sídlem nižší šlechty. Zánik tvrzí důsledkem především ekonomických změn. Výstavby nových tvrzí nenahradí jejich celkový úbytek. Dvory nemají dosud ráz center panských dominií a jsou sídlem zemanů. Chudé vybavení interiérů šlechtických sídel.

Šatstvo a strava (str. 157)

Stavovský princip proniká do módy a odívání. V ošacení se projevuje individuální vkus. Nákladnost módního šatstva. Kvantita a barevnost charakterizují šlechtický šat. Kožešiny dovážené a domácí. Převládají rysy pozdněgotického stylu ošacení. Nosaté boty. Internacionálnost módy. Pozdní vliv renesanční módy italské. Šperky a klenoty. Módní vlňa prstenů. Perly. Šlechta se odlišuje od obecného lidu i stravou, jídelním lístkem, kvantitou jídel a zejména masa. Žráci a hostiny, hodování. Množství chodů při hostinách. Upevňují se pravidla stolování, na stolech se stále častěji objevují

ubrasy. Mytí rukou nezbytné v době, kdy neexistuje vidlička. První stopy estetického pojetí přípravy pokrmů. Činové mísy a talíře. Panské lahůdky, kaše, zvěřina, sladkosti, kořeněná jídla na šlechtických stolech. Nástup cukru. Víno zatlačuje pivo. Příchod pálenky a kořalek. Vzestup opilství? Vina německých vzorů?

Volný čas (str. 183)

Kratochvíle a dostatek času. Církevní kritika prázdňe a lenochů. Hra a zábava překonává překážky vytyčované moralisty. Lov, velkolepá panská zábava a součást rytířské výchovy. Lovecká vášeň. Nedostatek lovné zvěře v některých krajích. Spory lovců. Kolby a turnaj ožívají. Koňské závody. Šlechtický tanec. Společenská funkce kvasů. Hazardní hry v kostky a v karty. Kohoutí zápasy. Výchova dětí, tělesné tresty. Dva modely šlechtické výchovy: rytíř a hospodář. Stupeň vzdělanosti české šlechty, cesty na zahraniční univerzity a ke dvorům okolních knížat. Šlechtické knihovny? Motivy šlechtické četby: rytířství, Alexandr Veliký, oslava urozenosti, obdiv k nádhře a fantasknosti příběhů. Hudba na hradech. Estetické pojetí přírodních krás.

Sociálně psychologická typologie šlechty (str. 209)

Typ rytířský, spíše než „gotický“. Např. Bohuslav Hasištejnský. Odpor rytířů k obchodu. Služebníci-šlechtici. Typ šlechtice-hospodáře. Vzor: Jan Hasištejnský. Šlechtic-podnikatel. Vzor: Vilém z Pernštejna. Typ šlechtice-podnikatele spjat s rozvojem tržního hospodářství. Ke kterému typu šlechtice najdou vztah města?

Seznam zkratk 222

Zkrácené citace pramenů a literatury 223

Jmenný rejstřík 224